

re vezették be a „nulladik évfolyam” vagy „felzárkóztató osztály” gyakorlatát néhány országban. Ez a kísérlet azonban, nem lehet sikeres abban az esetben, ha az érintett diákokat a kötelező oktatás ideje alatt végig egy osztályban tartják. Több iskola (jellemzően Magyarországon, Romániában és Szlovákiában) igyekszik ilyen vagy hasonló módon leküzdeni az iskolaválasztásban jelentkező szelekciót, a „problémás” vagy „kisebbségi” tanulókat külön osztályba sorolva. Azokban az iskolákban, ahol kisebbségi származású tanárok is dolgoznak, a diákok kisebbnek érzik az egyenlőtlenségeket. Németországi török tanulók számoltak be arról, hogy a velük azonos származású tanár jobban inspirálja őket a tanulásra. Hasonló tapasztalatokkal találkozhatunk a dániai muszlim iskolák esetében is, míg a roma tanárok és mediátorok iskolai munkába való bevonása már nem járt ilyen sikerrel. Ez nemcsak a roma tanárok és foglalkoztató intézmények alacsony számával magyarázható. Az érintett intézmények sem tudták befogadni/elfogadni a roma tanárokat és mediátorokat Úgy érezték, alkalmazásukkal az iskola még inkább az alacsony státuszú, problémás oktatási helyek közé sorolódik.

Tekintet nélkül arra, hogy szegények vagy jómódúak, kisebbségiek vagy többségi származásúak, az európai városi fiatalok többsége úgy gondolja, hogy a tanuláson keresztül vezet az út a sikerességhez. Még akkor is, ha jól tudják, továbbtanulási esélyeik korántsem egyformák. Nem mindegy, kivel ülnek egy iskolapadban. Az oktatásban megmutakozó egyenlőtlenségek tükröt tartanak elénk az európai társadalom kisebbséghez való viszonyáról. Bár a résztvevő országok mindegyikében vannak kísérletek a kisebbségek társadalmi integrációjának az oktatáson keresztül (is) történő előmozdítására, ezek a kezdeményezések gyakran elbuknak a többség ellenállásán, a közvélemény befolyásán. Az EDUMIGROM eredményei (is) egyértelműen mutatják: Európának változtatni kell a kisebbségpolitikáján és oktatási gyakorlatán ahhoz, hogy az etnikai kisebbségek sikeresen integrálhatók legyenek a többségi társadalmakba. (Júlia Szalai (ed.): *Contested Issues of Social Inclusion through Education in Multiethnic Communities across Europe. EDUMIGROM Final Study. CEU Center for Policy Studies, 2011, Budapest. 378 p.*)

Ferenczi Borbála

NACIONALISTA POLITIKA A MINDENNAPOKBAN

A könyv első látásra bonyolult címe mögött (*Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*) valós események ötvöződnek a hétköznapi etnicitással, és a nacionalista politika árnyékában emberi sorsok bújnak meg. A könyv angolul már 2006-ban megjelent, a Princeton University Press kiadásában. Érdeemes volt várunk a fordításra.

Kolozsvár története, légköre, arculata köszönt ránk a műlapjain különös nézőpontból. A szerzők között a Los Angeles-i Kaliforniai Egyetem szociológiai professzorán kívül megtalálhatunk egy amerikai, és egy-egy korábban Kolozsváron nevelkedett magyar, illetve román PhD-hallgatót. A sokszínű, más-más háttérben szocializálódott szerzői gárda vetíti előre annak a sok szempontú megközelítésnek a teljességét, amit ez mű jelent a számunkra. A több szempontból hiánypótló alkotást a szerzők kolozsvári barátainak ajánlják, akikkel a hétköznapi élet problémáiról beszélgettek: gyermeknevelésről, anyagi nehézségről, munkakeresésről, pályaválasztásról és ünnepekről, tervekről. Megfigyelték, hogy a kolozsváriak milyen kategóriák mentén fogalmazznak meg kifogásokat vagy öngyórást, és milyen a viszonyulásuk Románia más régióiban élő embereihez. Megpróbálták rekonstruálni a társadalom világról alkotott tudást. Megfigyelték, hogyan beszélnek a kolozsváriak a politikusokról és a politikáról, min tréfálkoznak, min moralizálnak. Feljegyezték, hogy a diskurzusok során milyen nyelvezetet használnak, mikor váltanak nyelvet. Céljuk annak megfigyelése volt, hogy az etnicitás milyen közegben, mikor és hogyan lép működésbe a hétköznapi élet rutintevékenységei során.

A szerzők átlépve a konvenciókat, egyesítve a valaha ott élt polgár és a tárgyilagosan szemlélődő idegen látásmódjának előnyeit, együttesen alkalmaznak történeti, etnográfiai elemeket egyszerre adva elemzésüknek empirikus és politikai töltetet.

A könyv két nagy részre tagolódik. Az első részben (*Nemzeti politikák a múltban és jelenben*) a szerzők elsősorban történeti síkon helyezik el a kelet-közép-európai nemzeti kérdést, Erdély történetét egy sajátos etnikai-határvidéki szempontból ismertetik, végül arra is kitérnek, hogyan lett Kolozsvárból Cluj-Napoca, és mi történt a városal a Ceaușescu-rendszer után. A második részben (*Hétköznapi etnicitás*) portrékról, tevékenységekről, kategóriákról, nyelvhasználatról és in-

tézményekről szólnak, ugyanakkor a keveredésnek, a migrációnak és a politikának is szánnak egy-egy fejezetet. Végül konklúzióval és epilógussal zárják a könyvet, amelyet két függelékkel, tárgymutatóval, és kolozsvári színes fényképek gyűjteményével tesznek szemléletessé.

A szerzők, a konstruktivista irányt megújítva, az etnicitást úgy vizsgálják a művekben, hogy eközben az etnikai csoportokat nem tekintik automatikusan elemzési egységnek. A szerzők az analitikus dekonstrukció stratégiájának segítségével próbálták elkerülni, hogy a nemzet fogalmának leírásakor analitikus nyelvezetre váltsanak, és körülhatároltságról, homogenitásról vagy történelmi folytonosságról értekezzenek.

A szerzők gondolatmenete nem arról szól, hogy mennyire fontos vagy nem fontos az etnicitás, sokkal inkább azt vizsgálják, hogyan működnek ezek a folyamatok a hétköznapiak során. Az emberek gondolkodásában ugyanis nem az etnicitás vagy a nacionalizmus van középpontban, hanem a megélhetés.

A könyv első része a nacionalizmus történeti kereteivel foglalkozik. Kelet-Közép-Európában a nemzeti konfliktus a 19. század közepén jelent meg. Az első fejezet viszonylag széles spektrumon keresztül vizsgálja a nemzeti kérdést, bemutatja, hogy a nemzetiségi elv hogyan alakította át a politikai nyelvezet a 19. század utolsó felében, és a 20. század első éveiben, a kulturális és a politikai határok egybeesését megkívánva.

A második fejezetben a szerzők már nem Kelet-Közép-Európára, hanem az ezen belül sajátos közegeben elhelyezkedő Erdélyre koncentrálnak. A harmadik fejezetben tovább szűkítik a fókuszpontot, immár Kolozsvárnál tartunk, és nyomon követhetjük, hogyan lett a magyar többségű városból, a magyar nacionalista felfogás fellegvárából, a nyolcvanas évek elejére egy alapvetően román többségű város, és hogyan vált egyre rémisztőbb valósággá az átpolitizált etnicitás a poszt-kommunista időszakban Funar polgármestersége alatt. Szóba kerül az 1989-es forradalom, az etnikai vizsály újrakeretézése az önálló nemzeti iskolákért folytatott küzdelemben Kolozsváron és Marosvásárhelyen, illetve az önálló magyar egyetem visszaállítására való törekvés.

A könyv második része külön szerkezeti egységet alkot. Míg az első rész néhány lépés távolságból szemlélte a nacionalizmus és az etnicizmus témakörét, itt a kolozsvári emberek közvetlen közelébe repít minket. A szerzők az ő életüket, hétköznapi beszélgetéseiket vizsgálják, illetve azokat az intézményi kereteket mutatják be, amelyek

az etnicitás jelenségét a hétköznapi életben formálják (ezt nevezzük „hétköznapi etnicitásnak”).

Ez a megközelítés hasonlít ahhoz a fogalomhoz, amit Michael Billig „banális nacionalizmusnak” nevez, annyi különbséggel, hogy Billig alapvetően a retorikákat és diskurzusokat elemzi területi vagy intézményi keretben, és nem veszi figyelembe a nemzeti önrendelkezés változó értelmezhetőségét.

A szerzők külön fejezetet is szentelnek ennek a témának, mindent a gyakorlatban megkeresve, megmutatva. A második rész első fejezete hat kolozsvári embert és családját ábrázolja. Ez a minta kicsi ugyan, mégis alkalmas arra, hogy eltérő élethelyzetekben mutasson be különböző nemű, életkorú és nyelvű kolozsváriakat, ügyelve arra, hogy az etnicitást és a nacionalizmust ne mint központi témát, hanem mint élethelyzetek kísérőjelenségét mutassa be.

Nem meglepő, hogy – ugyanúgy, ahogy a régió egészében – ezeket az embereket is leginkább a megélhetéssel kapcsolatos témák foglalkoztatják, erre dolgoznak ki stratégiákat, amelyeket a szerzők a könyv hatodik fejezetében ismertetnek. Innen megtudhatjuk, hogy alkalmanként a megszólalók az üzleti élet viszonyait és a gazdasági helyzetet is etnikai alapon értelmezik.

A nyelvileg rögzített interakciókat elemezve a hetedik fejezetben a szerzők azt vizsgálják, hogyan jön létre az etnicitás interakciókon keresztül, és kategóriák alkalmazásának segítségével. A következő fejezet arról ad számot, miként szolgál a nyelv az etnicitás kifejezésének és színvételének eszközüül. Ennek oka, hogy a kolozsvári nacionalista alapú politika nagyrészt a nyelvet állítja fókuszba. A szerzők ezzel szemben másképp tekintenek nyelvre, annak mikrointerakciós jelentőségét vizsgálják egy alapvetően kétnyelvű közegeben. A szerzők a kolozsvári nyelvhasználatot nem tekintik állandó konfliktusgeneráló tényezőnek, ugyanakkor bizonyos nyelvhasználattal kapcsolatos viselkedésmódok kiválthatnak nyílt vagy burkolt etnicizáló panaszokat (pl. amikor egy magyar nyelvi többségű cégnél a román egy nyelvű kolléga előtt magyarul beszélnek). A fejezetben foglalkoznak még a románról magyarra, vagy magyarról románra történő nyelv váltás dinamikájával, a magyar nyelvű szavak, kifejezések használatával a román nyelvben, illetve a nyelvi otthonosság témakörével is.

Kolozsváron, amely napjainkban már román többségű város, általában a román nyelv számít jelöletlennek, és a magyar nyelv jelölt, a városon belüli városban, egy magyar mikrovilágban azon-

ban, ez felcserélődik, és a román lesz jelölt, a magyar nyelv pedig jelöletlen. A kilencedik fejezet alapvetően ezzel a témával foglalkozik, ott ezt a magyar világot elemzik a szerzők. Kolozsváron a magyarok nem elkülönülten lakótömbökben, vagy közösségekben élnek, ahogy sok más erdélyi városban, hanem teljesen szétszórva. Az etnicitás alapja ezért nem területi, hanem az intézményrendszerben keresendő: van magyar egyházmege, magyar nyelvű óvodák, iskolák és kulturális intézmények működnek, hozzájuk társul számos magyar nyelvű egyesület, alapítvány és civil szervezet. Emellett létezik néhány magyar nyelvű vállalkozás, és magyar nyelvű média is van.

Az öt körülölelő intézményi világon túl a magyar közösség ereje kapcsolati hálózatokon keresztül mutatkozik meg. Az iskolában, munkahelyeken szerzett, együtt szocializálódott barátok magyar nyelvű kávéházakba, boltokba, butikokba járnak, egymásnak ajánlják a magyar nyelvű ügyvédet, tanárt, átsztoalt, festőt vagy orvost.

Az intézményesült magyar világ azonban nem zárkózik teljesen önmagába, interetnikus interakciók zajlanak, ezeket vizsgálja a tizedik fejezet. Fény derül arra, hogy itt leginkább nem az számít, hogy az interakció résztvevőjének milyen az identitása, hanem sokkal inkább az a lényeges, hogy ő maga milyen jelentőséget tulajdonít ennek a dolognak. Vegyes házasság esetén a felek megsértődnek-e az etnikai színezetű tréfálkozó megjegyzéseken. A családokon kívül a fejezet a munkahelyeken előforduló interetnikus kommunikációt is vizsgálja, továbbá megigondolja és elemzi az etnikai alternatívák közötti választásokat.

Az óvoda-, az iskola- és a vallásválasztáson túl ilyen választás a migráció is, amely tipikusan olyan helyzetet teremt, ami felerősíti az etnicizált különbségeket, és újakat konstruál. Ezekről a helyzetekről számol be a tizenegyedik fejezet. A románok a migrációs helyzetet, sokszor stigmaként élik meg, ugyanúgy, mint azok az erdélyi magyarok, akiket Magyarországra településük után „románnak” titulálnak.

Az utolsó fejezet azt vizsgálja, hogyan gondolkodnak a városi polgárok a nacionalista politika kérdésköréről, az ehhez kapcsolódó olyan hétköznapi intézkedésekről, mint például a padok, szeméttároló edények, és zászlorudak román nemzeti színű festése, vagy régészeti ásatások kezdeményezése a dákoromán származélmélet bizonyítására a város magyar műemlékei által dominált főterén.

A könyv mind a közpolitika, mind a társadalomkutatás terén érthetően, példákon keresztül,

alulnézetből világítja meg a nacionalizmus és az etnicitás problémakörét, és mindemellett új módszertani irányokat is kijelöl a témával foglalkozó szakemberek számára. Hiánypótló alkotás.

(Rogers Brubaker, Feischmidt Margit, Jon Fox & Liana Grancea: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban. L'Harmattan, 2011, Budapest. 518 p.*)

Flaskár Melinda

OKTATÁSPOLITIKA ÉS KISEBBSÉGEK A BALKÁNON

A balkáni kisebbségek oktatási viszonyait bemutató kötet a Közép-európai Monográfiák sorozat második darabjaként jelent meg az Egyesület Közép-Európa Kutatására kiadásában. A 2006 decemberében alakult egyesület célja egy olyan szakmai hálózat kiépítése, amely az azonos területet, illetve témát kutató történészek, regionalisták és geográfusok tevékenységét hangolja össze; kutatási eredményeik bemutatására konferenciákat szervez, publikációs fórumokat biztosít.

A monográfia M. Császár Zsuzsa közel fél évtizedes kutatómunkáját foglalja össze, amelynek során a Balkán nyugati részének társadalomföldrajzát, ezen belül a térség kisebbségi és vallási viszonyait, valamint oktatási rendszereit vizsgálta. A monográfia több tudományág (történelem, földrajz, regionális tudomány, gazdálkodástudomány) metszéspontján helyezkedik el, a szerző módszereiket és eredményeiket egyaránt felhasználta kutatása során.

A bevezető tanulmány átfogó képet nyújt a Balkán etnikai viszonyairól, részletesen elemzi az európai kisebbségvédelmi és kisebbségi oktatási törvényeket, majd ezeket összeveti a térségben alkalmazott kisebbségi oktatási gyakorlattal. Ezt követően az esettanulmányok az egyes országokban tapasztalható helyzetet tárják fel Horvátországon kezdve, Bosznia-Hercegovinán, Szerbián, Koszovón és Montenegrón keresztül egészen Albániáig. Az utolsó két fejezet olyan témaköröket tárgyal, amelyek az országhatárok adta kereteknél szélesebb kutatói horizontot igényelnek. A két világvallás találkozásának évszázados színhelyén különösen fontos az iszlám mai helyzetének bemutatása, azon belül pedig a vallási kisebbség oktatási helyzetének részletes tárgya-